

Normlar/Normaller/Lekeliler ve Aydın Kimliği

DOI NO: 02350970057163

M. Hilmi UÇAN*

Geliş Tarihi: 11.05.2017

Kabul Tarihi: 13.12.2017

Özet

Teknolojik anlamda başkalarına üstünlüğünü kabul ettirenler, çoğu zaman kendi dışındaki insanları, uygarlıkları kendilerine benzetmeye, sömürmeye çalışmışlardır. Bu çabalarının ardından da onların zenginliklerini kendi ülkelerine taşımının peşine düşmüşlerdir.

Benzetmeler yabancıdır. Bu nedenle, benzemeye çalışanlar, ne kadar benzemeye çalışırlarsa çalışsınlar, benzetilenle aynılaşamazlar. Bir taraflarında - giysilerinde, konuşmalarında, yaşam biçimlerinde- sırtan, dikkat çeken bir leke oluşur. Leke bir ilişki sonucu oluşur; öze ait, özgün değildir. Erwing Goffman bu durumu çok geniş bir alanda (bedensel, kişisel, düşünsel, etnik...) 'leke' kavramı ile açıklamaya çalışır.

Bu yazıda, E.Goffman'ın leke kavramı enine boyuna tartışılacak değildir; Batı'yı taklit eden aydınının konumu, bu kavram ve 'modern', 'çağdaş', 'Batı', 'ilerleme', 'değişim', 'ilerleme', 'reform' kavramları çerçevesinde verilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Aydın, Modern, İlerleme, Norm, Leke

Norms/Normals/Stigmas and Intellectual Identity

Abstract

Communities, whose high-tech supremacy have been acknowledged and adored by lesser ones, have always been in a forceful state of turning 'other' people /civilisations into their own shape and essence; a process of assimilation. What comes after this arduous process is grasping the riches of these native people and transferee these wealth to their respective spheres.

Simulators are alien, No matter how hard they push, those who try to be the ones; the simulated/assimilated, can in no way achieve to be identical with the original. There is sure to be something weird, awkward and defect in their dressing, discourse and life styles. These stigmatic features are always to appear as a result of an interaction. The stigma is not original, not indigenous and self. Erwin Goffman

* Prof. Dr., Afyon Kocatepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı, ucan@aku.edu.tr.

describes such cases in a wider field (bodily, personal, ideological and racial) via the 'stigma concept'.

In this study, the case of the intellectual will be discussed in terms of imitating the west within the concept of 'Stigma'.

Key Words: *Intellectual, Modern, Development, Norm, Stigma*

Giriş

'Modern', 'çağdaş', 'ilerleme', 'Batı', 'değişim', 'reform'... kavramları büyülü kavramlardır. İnsanımız çoğu zaman bu kavramların gölgesinde düşünür. Kimse, kolayca bu kavramları reddetmeye cesaret edemez. Bu kavramların içerikleri, istenildiği şekilde doldurulmuştur. Sözelimi, *Modernus* sözcüğü ilk olarak M.S. V.yüzyılda kullanılır. Bu kavram ile Hıristiyanlık öncesi dönem ile Hıristiyanlık sonrası dönem birbirinden ayrılmak istenir. Başka bir deyişle *Hıristiyan* olmak demek *modern*, *yeni* olmak demektir; Hıristiyan olmayanlar 'ilkel'dir', 'eski'dir, 'yeni' değildir. Böyle bir anlayışla 'değişim', 'ilerleme', 'yenilik' de kutsal kavramlar hâline getirilmiştir. Düşünce hayatımızda, edebiyatımızda da Eski/Yeni tartışması yıllarca sürdürülmüştür. Hatta diyebiliriz ki edebiyatımızın ve düşünce hayatımızın başat çizgisi bugün de Doğu/Batı, Eski/Yeni çatışmasıdır. Basitçe sorulan sorular bile bu tür 'kutsal' kabul edilen kavramları boşluğa düşüreceklerdir.

Değişim? Ama niçin? Değişmeyen değerler yok mudur? İlerlemek, ama nereye? İnsan kötüye doğru da ilerleyemez mi? 'Çağdaş' olmak, 'aynı çağda yaşamak' bir üstünlük nedeni midir? Sadece aynı çağda yaşamak erdemli bir durum mu kazandırıyor insana? 'Modern' olan, 'yeni' olan iyi mi? vb. sorular tartışmaya açık sorulardır. Ne var ki bu soruları sormak dışlanmaya bile neden olabilir. Bu tür sorular sorup 'norm'ların dışına çıkmak olarak kabul edilebilir, bu soruları soran insan *lekelen*ebilir. 'Modern' olmanın bir artısı vardır; modern olamamak ise olumsuz bir duygu değerine sahiptir: Modern değilseniz ilkel, yabancı, *lekeli* olmayı kabullenmiş olursunuz. Bu sorulara göre kategorik ayrımlara gidilir: gerici, ilerici, çağdaş, çağdışı...

Batı'yı Nakletmek, Batı'dan Nakletmek

Otoritesini karşılaştırmalardan alan bir düşünme mekanizmamız var diyebiliriz. Sorular sormak, karşılaştırmalar yapmak, elbette bilimsel çalışmaların özünde vardır. Ne var ki, karşılaştırmalar yapılırken bir tarafın doğruluğunu önceden kabul edip bunu kanıtlamaya çalışmak doğru bir yöntem olmasa gerektir.

Kendimizi hep Avrupa'yla, Batı ile karşılaştırdık. Ölçek hep Avrupa oldu. Ona uyan, doğru ve güzel kabul ediliyor. Bilimsel tartışmalar, dost meclislerindeki yarenlikler hep Batı ekseninde, Batı'yı olumlayan, Batı'yı

onaylayarak söze başlayan bir biçimselliğe sahiptir. Avrupa, Batı uygarlığı ölçü alınarak *doğrular* ve *yanlışlar* belirleniyor. Sınıflandırmalarda da 'Avrupa' temel ölçüt alınır: gelişmiş; az gelişmiş, gelişmekte olan, geri kalmış ülkeler vb. Oysa, unutmamak gerekir ki 'modern', 'gelişmiş' olan ülkeler her türden insani sorunu çözecek bir tılsıma sahip değildir.

Batı'yı nakledenlerimiz, Batı'dan görüş nakledenlerimiz az değildir. Ne var ki, 'Batı'dan bilgi aktarmak, Batılı yazar, düşünür, sosyolog, edebiyatçı ve benzeri kişiler hakkında malumat vermek ne kadar yeterlidir?' sorusunun da sorulması gerekir. Zaman oluyor, Batı'da 50-60 yıl önce söylenenler, eleştiri aldıktan sonra vitrinden kaldırılan düşünceler, A.Comte'tan Marks'a, Spencer'den Max Horkheimer'e, Eski Yunan'dan Postmodern kuramlara kadar birçok kuram ve görüş *geri kalmış* veya *gelişmekte olan* ülkemizde gündem buluyor ve uzun süre gündemi işgal edebiliyor: Çatışmacı kuram, feminizm, Frankfurt Okulu, fenomenoloji, Yapısalcılık, pozitivism, alımlama estetiği, realizm, fütürizm, yorumbilim... vb. Üstelik bu bilgi ve düşünceler Türkçeye aktarılırken, çevirilerde farklı şekillerde örülenmiş, çevirmen kendi ideolojik dünyasını kanıtlama çabasıyla kalem oynatmış olabiliyor. Daha da vahim olanı, Avrupa merkezli düşünce üretilirken aydınımızın kendi kaynaklarına bakacak gücünün olmaması.

Şu da çok önemli bir soru olsa gerek: Salt aktarmanın ne derece bilimsel bir yanı vardır? Sözgelimi R.Descartes'ı veya J.Habermas'ı veya P.Bourdieu'yü veya M.Proust'u sadece aktararak itibari bir kredi elde etmenin ne kadar bilimsel değeri vardır? Kendimiz neredeyiz? Kendi kültürel genlerimizi ne kadar görebiliyoruz, gözleyebiliyoruz, anlayabiliyoruz? Başkalarının sınıflandırmalarını neden hemen kabullenip mutlak gerçek gibi uzun süre tartışıyoruz? A.Comte'un insan düşüncesini açıklarken yaptığı üçlü sınıflandırmaya (Teolojik, metafizik, pozitivist) hâlâ itibar edilmiyor mu? Sorunlara, taklit eden, benzemeye çalışan bir ön kabulde başlamaktan çok bu ülkeye özgü, özgün, bu toprakların dünyasından hareketle çözüm yolları üretmek gerekmiyor mu? 'Orijinal' sözcüğünün duygu değeri olumludur; herkes bu sözcüğü sever, bu sözcüğe olumlu anlamlar yükler. 'Orijinal' köke bağlı, özgün demektir.

İnsan özgün olmaya, kendisi gibi olmaya çalışmazsa, normları belirleyenler benzemeye çalışanı, toplumu belirleyecek, şekillendirecektir. İnsanlar da bu normları, bu *lekeleri* kabullenmeye çalışacak; sürekli başkası olmanın derdine düşecektir.

Normlar/Normaller

İnsanlık Habil ve Kabil'den beri bir savaşın içindedir. Öyle görünüyor ki, sıcak veya soğuk, savaş hiç bitmeyecektir. Devletler de tarih boyunca zaman zaman savaşmışlar, mağlup olmuşlar veya galip

gelmişlerdir. Galip gelince gururlanmışlar, mağlup olunca taklide yönelmişlerdir. Önemli olan, bu savaşın Hak için, haklı için olmasıdır; haksızlığın olmaması için savaşmaktır.

Türkiye, Rusya, Japonya Batı ile savaşan ülkelerdir. 1923 yılında Türkiye, 1945 yılında Japonya, 1991 yılında Rusya Batı ile savaşmayı bırakırlar; kurumlarıyla birlikte batılı olmaya çalışırlar, taklide yönelirler. Bu mağlup ülkeler hep bir savunma psikolojisi içindedirler, kendilerini savunurlar. Bu ve benzeri ülkeler aşağılık duygusunun dışavurumu olan bir söylem biçimine sahiptirler. Bu duygu, Batılı normları kabul edememenin sancısıdır. Benzer bir ruh hâli her üç ülkede de gözlenebilir.

1923 sonrası, Osmanlı bakiyesi Türkiye’de dışarıda kalmama, Avrupa normlarına uyarak *normalleşme*, Batı’nın dışında kalmama çabaları görülür. Normalleşemeyenler ise damgalı, *lekeli* ilan edilir. “Uluslararası topluma kabul edilmeme ve Batı’nın gerisinde kalma korkusuyla” (Zarakol, 2012: 135) çılgınca icraatlar yapılır. Yüzyılların birikimi kültürel kodlar, kültürel genler silinmeye çalışılır.

Benzer çılgınlıklar SSCB’de de görülür. Bizde II.Mahmut fesin kullanılması için çok kan dökerken, Deli Petro’nun da Rusları Avrupalılaştırmaya çalışan icraatları vardır: Deli Petro, kalpak yerine şapka giymeyi dinden çıkmak olarak algılayan kilise mensuplarını yola getirmek için Moskova’ya top bataryaları ile kuşatır.

“SSCB de Türkiye de ‘yanlış türde bir şapka giydiği için ötekileştirilmişti’, *lekelenmişti*. ‘Batılılaştırıcı reformların tümü, bütün güçlü, medeni ülkeler böyle yaptıklarına ve Türkiye de doğal olarak bu gruba ait olduğuna göre Türklerin de aynı biçimleri benimsemesi gerektiği söylenerek gerekçelendiriliyordu. İşte bu, tam olarak Goffman’ın lekeli bireylerin itibarsızlaştırıcı niteliklerini düzeltmelerinden söz ederken tarif ettiği stratejidir” (Zarakol, 2012: 189-190).

Ruslar 1905 yılında Kanlı Pazar sonrasında, Osmanlı Devleti ise 1908 sonrası parlamenter monarşiye geçer. SSCB, daha önce Arap alfabesi kullanan Orta Asya’da yaşayan Türklerin alfabesini 1926 yılında Latin alfabesi ile değiştirir. 1930’da da Kiril alfabesine geçer. Türkiye de 1928 yılında Latin alfabesine geçer. Kılık kıyafette de benzer değişiklikler yapılmaya çalışılır. 1870’li yıllarda Japonya’da başlatılan Meiji Dönemi’ndeki modernleşme hamlesi de benzer bir yapılanmadır. Shigeru Yoshida (1878-1967) II.Paylaşım Savaşı’ndan sonra ülkesinin ekonomisini düzeltmek, savunma politikalarında da Amerika’ya yaslanmak ister. Türkiye, 1949 yılında kurulan NATO’ya 1952 yılında Kore savaşından sonra kabul edilir, Marshall yardımı gündemdedir.

Bu ülkelerde, Avrupa normlarına uygun bir devlet kurulmak istenir. Bu bağlamda ordunun çağdaşlaştırılması, çünkü her 3 ülke de mağlup olmuş ülkeler arasındadır, bankacılık, Avrupa'dan uzman kişiler, mühendisler getirme, Avrupa'ya öğrencilerin gönderilmesi, takvim değişikliği, kılık kıyafet devrimleri ve benzeri birçok ortak devrim gözlenir. Her 3 ülkede de 'mağlup olan taklit eder' kuralı işlemiştir. *Normal* olanlar Avrupa normlarına uyanlardır. Batıcılar ya da kural koyanlar *normaldir* ve oyunun kuralları, "içeridekiler tarafından uyarmadan değiştirilir" (Zarakol, 2012: 295-296). *Normal* olanların bir ayrıcalığı vardır: Durumları doğal, nesnel, gerçektir ve kendilerini beğenirler; *normaller* gücü elinde bulunduranlardır. Bunlar kendi dışındakileri dinlemek zorunda değildirler; dinlemek zorunda kalırlarsa bu durumu da içlerine sindiremezler, had bildirmeye çalışırlar. Bu bildirim bazen silahlı darbelerle olur. *Normallere* göre, kendi dışındakiler *anormaldir*.

Diğer taraftan, bir de *normalin* dışında kalmak istemeyenler vardır: Bunlar neyi kabul ederlerse etsinler küçümsenen, dudak bükülen insanlar olacaklardır, çünkü asıl değildirler; benzemeye çalışanlardır, taklit edenlerdir. Bu hâl, "ne içeride ne dışarıda ne dost ne düşman ne katılmış ne dışlanmış olma" (Zarakol, 2012: 290) hâlidir. Bu ülkenin insanları araf'taki insanlardır. Bu ülkeler şüpheli ülkelerdir. Türk aydını da Türkiye de Batı'nın gözünde şüpheli ülkedir.

Lekeliler

Çağımızda modernleşemediği için üzülen, modernleşemediği için aşağılanan birçok ülke vardır. Bu konum *lekeli* olma konumudur. Avrupa'yla bütünleşememek, Avrupa'nın gerisinde kalmak, "modern olmamak, yeterince kalkınmış veya sanayileşmiş veya seküler veya medeni veya Hıristiyan veya demokratik olamamak. Bunlar esas olarak devletler için leke işlevi görmüş tanımlamalara örnektir" (Zarakol, 2012: 28). Lekeli olduğunu düşünen bir kalp, huzurlu değildir; gelgitler, tereddütler içinde yaşar. Her an suçlanabileceği için gergin, tedirgin, sürekli tetikte, 'ne olduğunu değil ne olmadığını' kanıtlamaya çalışan bir ruh hâline sahiptir.

Lekeli aydınımız, bir taraftan Orhan Pamuk Nobel ödülü aldı diye sevinir; diğer taraftan 'Orhan Pamuk Batı'nın dediğini yaptığı için ödüllendirildi' diye düşünür. İki arada bir derede kalmışlığı anlatan romanlarımız bunun için sevilir, okunur: *Huzur, Cevdet Bey ve Oğulları, Sessiz Ev, Kiralık Konak, Üç İstanbul...* romanları bu tür varoluş sorunlarını dillendirdiği için günümüze kadar gelir, tartışılır. Modern olma çabası, modern olamama psikolojisi ontolojik bir güvensizliktir; kendini güvende hissetmeme hâlidir. Böyle bir kişilik, dört yol ağzında sürekli bir şeyler arayan, yönünü tespit edememiş bir tereddüdü yaşayacaktır. Bu tutum patolojik bir hâli beraberinde getirdiği gibi, sorun çözümünde de çok yorucu bir çalışmayı gerektirir.

Toplum içinde *normali* belirleyen *normlar* vardır. Günümüz anlayışında *normal* olan Avrupalı gibi olmaktır. Avrupalıya benzemeyen, onlara öykünmeyen normal değildir, lekelidir, damgalıdır, küçümsenmeye layıktır. İnsanın sahip olduğu bir niteliğin lekeye, damgaya dönüştürülmesinin nedeni, “bu niteliğin, karşımızdaki kişiyle ve özellikle de kimliğine ilişkin beklentilerimizle uyuşmamasıdır” (Goffman, 2014: 18). Bu damgalar sözgelimi fiziksel olabilir, kişilik özellikleriyle ve daha da önemlisi düşünce dünyasıyla ilgili olabilir. Damgalı veya *lekeli* olmak, *normalin* dışında olmaktır. Ne acıdır ki *normali* ve *anormali* belirleyen de *dışarıdakilerdir*. “Herhangi bir toplumda normallığı tanımlayan standartları kimin belirleyeceği” (Zarakol, 2012: 19) de kuşkusuz son derece önemlidir.

İki yüz, üç yüz yıldan beri bizde de *normali* Batı belirliyor; Batılı jargon ve kalıplarla düşünüyoruz. Fakat ne yaparsak yapalım giysimizin bir yerinden modern olmadığımız anlaşılıyor; bir türlü Batılılaşamıyoruz. Dostoyevski de Rusya üzerinde düşünürken neden Batılılaşamadıklarına bir türlü akıl erdiremeyenlerden biridir:

“Doğrusu her şeyimiz, bilimimiz de sanatımız da, toplum düzenimiz de, insanlarımız da, görgümüz de, her şeyimiz oradan, kutsal mucizeler ülkesinden alınma! Yaşayışımız, daha çocukluktan başlayarak Avrupa’nın dünya görüşüne, geleneklerine göre düzenlenmiştir. [...] Niçin tam Avrupalı olamadık hâlâ? Çünkü [...] Avrupalı değiliz. [...] Benim söylemek istediğim, böylesine güçlü etkiler altında bile Avrupalılaşamadığımızdır. Aklim ermiyor buna. Avrupalılaşmamıza dadılarımız engel olmadı elbette” (Dostoyevski, 2015: 53-54).

Ülkemiz aydını kendini hep *lekeli* gördü. “Lekeli olma psikolojisi ile büyüdük” (Zarakol, 2012: 21). Ya savunma psikolojisi ya yenilgi psikolojisi içinde olduk. “Tuna boyunda 70-80 bin Osmanlı’nın 7-8 bin düzenli Moskof askerine mağlup olduğu” (A.M.Efendi, 2004: 40) görülünce Avrupa’nın Osmanlı algısı, Osmanlı’nın Avrupa algısı farklı bir boyut kazandı. Artık Osmanlı, Avrupa’nın gözünde paylaşılabilir bir ülke durumuna geldi. Öte yandan, Osmanlı da ‘artık bizim Avrupalı gibi olmaktan başka çaremiz kalmadı’ algısını bir gerçeklik olarak kabul etti. Medeniyet denilince sadece ‘Avrupa’ anlaşılmaya başlandı. Osmanlı aydınında bir çaresizlik, bir sentez arayışı gözlemlendi. Mustafa Kemal bir Fransız gazeteciye şöyle sorar: “Medeniyete girmek arzu edip de Batı’ya yönelmemiş millet hangisidir?” (Zarakol, 2012: 151). Bundan sonra da Avrupa’ya yamanma, kendimizi Avrupa’ya yamama psikolojisi zirveye çıkar. İnsanımız bu ülkü ile yetiştirilir. Patolojik bir hâldir bu. İnsanımız Avrupalı olmadığı için lekelenir. İşin garip tarafı da şudur: Aydınımız da bu lekeyi kabullendi,

içselleştirdi. ‘Bizden adam olmaz’; ‘burası Türkiye’, ‘Doğu’nun Paris’i vb. birçok slogan bu ruhsal durumu yansıtmaktadır.

Sorunlara ‘İçeri’den Bakmak

Bugün de aydınımızın kabullerinin, eleştirilerinin bu çerçevenin, Batı’lı normların içinde kaldığı söylenebilir. Ekonomi, eğitim, mimari, sanat, hukuk... anlayışımız Avrupalı olana benzetilmeye çalışılıyor. Sistem küreselleştikçe, 19.yüzyılda ve sonrasında Avrupalı olmayan birçok öge sadece Avrupalı olmadığı için lekeleni ve hor görüldü. Lekelerimizle, ‘Avrupalı olmadık’ üzüntüsüyle sorunlar çözülmeye çalışıldı. Başka bir deyişle, 200-300 yıldır Avrupalının gözüyle kendimizi analiz etmeye çalışıyoruz. Böyle bir çabayla, aydımlar her üç ülkede zaman zaman paranoyak teklifler bile ileri sürebildi, gülünç eylem ve yaptırımlara başvurabildi.

Ülke insanımızın elit kesimi Cumhuriyetle birlikte uluslararası düzene bilinçli bir şekilde katılmaya karar verir, dışarıda kalmak istemez. Ama normları belirleyenler tarafından hep bir yabancı olarak kabul edilir; içeri alınmak istemezler. Başkaları tarafından lekeli, damgalı görülürler. Lekeli, damgalı olmak trajik bir konumdur. Lekeli olmak, meydanlarda gri renkli bir elbiseyle, kimliği kabullenilmez bir kişilikle dolaşmaktır. Lekelinin özelliği “sınıflandırılmaz oluşudur; normaller dünyasına ait değildir ancak bu dünyaya yabancı da değildir. [...] Sağlıklı değildir, ancak hasta da değildir. [...] Toplumsal açıdan hem vardır hem yoktur” (Goffman, 2014: 20). Hatta bu *lekeli*, insan bile değildir; adam edilmesi gereken bir varlıktır; yabancıdır, gariptir, gurbettedir, bir tür levantindir.

Böyle bir durumda, bu lekeli kişilik içeride iken dışarıda tutulan, dışarı çıkarılan bir kişinin ruhsal durumunu yaşar; yaşam biçimi artık *olmak* değil, ... *gibi görünmek* kipliği ile dışa vurur. Yine aynı kişilik, çelişkiler içinde yüzer; eşiktir, içeri de giremeyen, dışarı da çıkamayan bir kimlik sergiler. Biz “daima içimizden ikiye bölünmüş yaşadık. Bir kelime ile yaptığımızın çoğuna inanmadık” (Tanpınar, 2005: 35). Tanpınar ‘Huzur’suzdur, eşiktir; Yahya Kemal *Süleymaniye’de Bayram Sabahını*, *Atik Valde’den İnen Sokakta* şiirini yazar. ‘Oruçsuz’ ve ‘neşesiz’dir; ‘gamlı’ ve ‘gurbet’tedir; tereddüt içindedirler; lekelidirler; eşikte beklerler, içeri giremezler. İçeridekilere bakıp bakıp ağlarlar.

Böyle bir zihinsel oluşum paralyze olmuş, ne yapacağına karar veremeyen bir kimlik olarak karşımıza çıkacaktır. Teknolojik anlamda yüreklere yerleşen bir geri kalmışlık ağrısı, itibarsızlaşma, damgalanma endişesi hasta bir kimlik oluşumuna yol açacak, her alanda bir güvensizliği beraberinde getirecektir. Batı’yı öykünmeye devam ettikçe *lekeli* olma hâlindeki inandırıcılık da artar. Leke, daha fazla bir inanılabilirlik sağlar; lekeli olma durumu kabul edildikten sonra yapılacak her düşünce edimi, her eylem

lekeli durumu, Peter Pan Sendromu gibi, daha da vahim bir duruma getirir. Tanzimat ve Cumhuriyet dönemi Peter Pan Sendromu ile açıklanabilir: Olgun oldukları hâlde çocuk gibi davranan, sorumluluktan kaçan, her gördüğünden etkilenen bir karakter.

Aydınımız, sorunlarımıza içeriden bakabilmelidir. Başkasının gözü ve gönülüyle, “lekeli psikolojisiyle sağlıklı değerlendirme yapılamaz” (Zarakol, 2012: 20). Aydınlanmacılar, Protestanlar tahrif edilmiş bir İncil’i, tahrif edilmiş bir dini eleştiriyorlardı. Aydınımız, Hıristiyanlığın tahrif edilmiş; İslam’ın ise sahih bir din olduğunu göz ardı etti. Tanzimat’tan bu yana, Protestanlar nasıl din eleştirisi yapıyorsa aydınımız da aynı şekilde İslam eleştirisi yapmaya başladı. ‘Din terakkiye mani değildir’ diye savunma yapmaya başlandı.

İslâm imiş devlete pâ-bend-i terakkî
Evvel yoğ idi işbu rivâyet yeni çıkdı

Düşmanlara ahabbını zemm oldu zerafet

Dil-dârdan ağıyâra şikâyet yeni çıkdı (Ziya Paşa, 1992: 119-121).

Bir tarafta eleştirenler, diğer tarafta ne olduğumuzu değil, ‘ne olmadığımızı’ anlatmaya, kendini savunmaya çalışanlar; eskiler/yeniler vardır. Zaman zaman İslam adına söylenen her söz, sergilenen her davranış, ibadet Türkiye’nin modern kimliğine yöneltilmiş bir tehdit olarak algılanmıştır. Batı’yı yakalamak için, Batı’ya ayak uydurmak için gösterilen her çaba, her eğitim anlayışı, her kurum lekelerimizi, acılarımızı artırır. ‘Modern’ olan kabul edildikten sonra ‘modernler’ gibi olmamaktan utanç duymamak da mümkün değildir. Lekeli olma hâli budur.

Batılı standartların dışında kalanlar, başka bir deyişle lekeliler, adam edilecek insanlardır. Sözelimi Lévi-Strauss’un, onlarda insan sıcaklığını gördüm dediği Amerikan yerlileri, Afrikalılar da değiştirilip dönüştürülmelidir: Giyim kuşakları, süslenme standartları, mimarileri vb. her şey ‘modern’ olmalıdır. Tersine bir durum ‘ilerlememek’tir, geride kalmaktır; modern olamamaktır. Türk köylüsü de romanlarımızda ‘adam’ edilmeye çalışılır.

Namibya’da yaşayan Himba kadınları, gündelik işlerini çıplak olarak yaparlar. Hindistan’da Sihler vardır. Bunlara zorla bluz giydirmek veya bizim ninelerimizin, kadınlarımızın bluzunu, başörtüsünü, Sihlerin sarıklarını çıkartmaya çalışmanın ne kadar ilerlemekle, geri kalmakla ilişkisi vardır? Bu tutum ne derece insani bir tutumdur?

Osmanlı’dan günümüze çoğu zaman askeriye, entelijansiya ve iktidardaki seçkinler bu tür ‘lekeli’ kabul ettiklerini adam etmeye, onlara hadlerini bildirmeye çalışmışlardır. Eğer batılı gibi olmayı, bluzu çıkarmayı

kabul etmezseniz ‘dışarıda’ kalmak zorunda kalırsınız. Başka bir deyişle, uluslararası normları yürürlüğe koyamayan kişiler, kurumlar ve devletler lekeli dirler. Bu tür bir dünya algısında lekeli olan özne, insandan aşağı bir varlıktır. “Lekelenmiş insan, lekesi konusunda savunmaya geçerse, bu tepkisi çoğunlukla kusurunun doğrudan ifadesi” (Zarakol, 2012: 131) olarak kabul edilir. *Lekeli* olmaya karşı çıkmak da bir tür kapana kısılmaktır: Ben de sizin gibiyim; ben ‘Doğu’lu değilim’ vb. savunma psikolojisi... M.Akif’in torunu ‘babam gerici değildi’ diyerek dedesini savunur. Bu da kapana sıkışmaktır. Böyle bir savunmada ilk ruhsal hâl utanç duygusu olacaktır.

Türkiye, I.Paylaşım Savaşı’nda yenildikten sonra ‘dışarıda’, Batı’nın dışında kabul edilen *lekeli* bir ülke olarak değerlendirilir. Türkiye de Batılı gibi olmak için bu lekelerini ortadan kaldırmaya çalışır. Bu stratejinin gereği olarak devrimler yapılır: Batı’ya ‘bakın ben güzellik yarışmasına kızımı gönderiyorum; bakın ben sizin gibi şapka giyiyorum, lekelerimi siliyorum... denilmek istenir.

Kanuni Sultan Süleyman’ın Fransa Kralı I.François’ya yazdığı fermana ne kadar büyük bir özgüven varsa, Fransızlara kapitülasyonlarla ayrıcalıklar veren yönetimde de o kadar aşağılık kompleksi, özgüven kaybı vardır. *Capituler* fiilinde ‘teslim olmak’, ‘uzlaşmak’, ‘boyun eğmek’, ‘pes etmek’, ‘alttan almak’ anlamları vardır. Tanzimat Fermanı’yla yerli ve yetkili denetçilerimiz aracılığı ile lekelerimiz silinmeye, lekeli olmaktan kurtulunmaya çalışılmıştır; normları koyanlara ‘bakın sizin gibiyiz, normlara uyuyoruz bakın’ denilmiştir. Türk aydınında, kabul görmek ve eşit muameleye tabi tutulmak vazgeçilmez bir düşünce olarak ortaya çıkıyordu. “Türkiye’nin önceliği her zaman için Batı tarafından kabul ve eşit muameleydi” (Zarakol, 2012: 192).

Çoğu zaman medeni/barbar, modern/geleneksel, gelişmiş/az gelişmiş, demokratik/otoriter, ilerici/gerici vb. diyalektik bir mantıkla düşünülüyor. Bu ayrımların ikinci kısmında yer alanlar, lekeli barbar, geleneksel, gerici vb. olmadıklarını kanıtlamaya çalışıyorlar. Lekelenmenin, aşağılığın, geride kalmışlığın, geriliğin, barbarlığın dış kaynaklı yapısal bir niteliği var. Başka bir deyişle, bu tür düşünme biçimi Batılı bir düşünme tarzıdır. “Bu bakışa göre, Batılı olmayan aktörün kusurlu yanları kendi hatasıdır ve doğru yanları da Batı’nın eseridir” (Zarakol, 2012: 290). Asimile olmaya çalışan yabancıların ruhsal durumu gibi. Radikal öneriler sunmaya çalışıp gelenek eleştirisi yapanların ruhsal durumunun perde arkasında da böyle bir bakış açısı vardır. Geri kaldığı söylenen bu ülkelere ve ülke aydınlarına düşen “onaya tabi ve sürekli yargılanan bir dost, dikkatle izlenen ve sürekli olduğundan başka biri olma baskısı altında olan ve olması gereken kişi olmadığı için duyduğu suçluluktan utanması gerektiği söylenen birisi olmaktır” (Zarakol, 2012: 294). İki arada bir derede olma durumu, ontolojik

ve epistemolojik kuşular ve eşikte olma hâli: Bir A.Hamdi Tanpınar ve Yahya Kemal psikolojisi.

Bir de *normaller* tarafından Türkiye'ye, Japonya'ya ve bu ülkelerin aydınlarına Doğu ile Batı arasında bir köprü olma görevi verilir. Bu fikir de bir arada kalmışlık psikolojisidir. İnsan kabul görmek, kabul edilmek, başkaları tarafından dikkate değer biri olduğunu göstermek ister. "İnsanların en çok istedikleri önemli olmaktır ve herhangi bir sisteme olan inançlarını canlı tutan, bugün olmasa bile bir gün önemli olabilecekleri ümididir" (Zarakol, 2012: 301). Türkiye'ye de böyle bir sözüm ona, üst düzey bir konum, 'sen de bizdensin' denilebilecek sahte bir statü sunulur. Bu konum da aldatıcı bir konumdur; bir tür tathisu frengi durumuna gelmez; asimile edebilmek için ona verilen aldatıcı bir unvandır. Bu tür bir düşünce ve yaşam biçiminin geleceği nokta ise kimlik bunalımıdır. Kimlik bunalımı olan kişiler ve devletler ise normal kabul edilenlere karşı açık, kararlı ve tutarlı bir tavır sergileyemezler, tutarlı bir politika izleyemezler.

Aydın Kimliği

Aydın (entelektüel) başkasının kendisine önerdiği kimlikle yola çıkmaz; kendi değerlerinden hareketle bir yol haritası çizer. Aydın, başka bir kültürün belirlediği 'normlar' ile 'normal' olamaz. Kendi normlarıyla kişilik kazanır, 'normal' tavırlar sergiler. Aydın; düşünen, idrak eden, sorgulayan, hakikati arayan, kendisine önerilen, pazarlanan düşünceleri kendi duruşuyla, kendi kültürel genleriyle çözen, deşifre eden kişidir. "Yalnız başına konuşur entelektüel, ama ancak kendisini bir hareketin gerçekliğiyle, bir halkın özlemleriyle, müşterek bir idealin peşinde hep beraber koşanlarla birleştirdiğinde yankı bulur sesi" (Said, 2004: 104).

Bizim uygarlığımızda 'entelektüel'den ziyade 'âlim'ler ve 'arifler' vardır. Doğu uygarlıklarında, Japonlarda, Hindistan'da da bilgiden çok bilgelik, akıldan çok sezgi öndedir. Aslında Batı'nın *entelektüel* kavramının kökeninde 'clerc' (papaz çömezi, papaz adayı) sözcüğü vardır. Türkçeye de çevrilen Julien Benda'nın (1867-1956) *Aydınların İhaneti* adlı kitabının özgün adı *La Trahision des Clercs*'tir (Benda, 1990).

Bizde ise papaz ve papazlık kurumu yoktur. Batı kiliseyi eleştiriyor, biz de İslam eleştirisi yapıyoruz. Batı aydını kilise eleştirisinde haklıdır, çünkü tahrif edilmiş bir Hıristiyanlık, sahtekârlıklarıyla ünlenmiş bir kilise vardır. Ne yazık ki kiliseye yöneltilen suçlamalar, kiliseye yazılan reddiyeler bizim aydınımız tarafından kendi inancına yöneltilmiştir. Tefekkür bu noktadan başlatılıyor. Sorunlarımızın kökeni bu noktadadır. Böyle bir çıkıştan sonra kendi aydınımıza başkasının diktiği gömlekler giydirilmeye çalışılıyor; giydiriliyor, ama gömlekler 'lekeli'. Bizim uygarlığımız Tanrı düşüncesini hiçbir zaman fiziksel bir varoluşa indirgememiştir. "O'nun benzeri olan hiçbir şey yoktur" (Kur'an-ı Kerim, Şura Suresi, 11). Tanrı

düşüncesini bile somutlaştırmak isteyen olgucu düşünce biçimi bizim uygarlığımızın düşünme biçimi değildir. Bizde 'gayb'a, görünmeyene de iman edilir.

Aydın, taklitçi, kayıtsız, umarsız, çıkarıcı, kimliksiz olamaz. Aydın, hakikati arayan kişidir; yürekte inandığını dile getirir; başkası adına konuşmaz; özgün bir sesi vardır. Lekeli olmayı kabullenen bir aydının sesi ise kendi sesi değil, sahibinin sesidir. Her iktidar entelektüeli yanına almak, kullanmak ister. Tanzimat aydınımız, taklit etmek anlamında, 'kullanılan' aydındır; cumhuriyet aydını da radikal önlemlere rağmen iki arada bir derede kalma psikolojisinden kurtulamamıştır. *Huzur, Kiralık Konak, Yaprak Dökümü, Cevdet Bey ve Oğulları...* romanlarının sevilmesi ve hâlâ okunuyor olmalarının nedeni bu ikilemi dile getirdikleri içindir.

Sonuç

Taklit eden bir tavır ve eylemde özgün bir özellik, özgün düşünceden bir kısıntı yoktur, ön kabuller vardır. Bugün 'hakikat'in ne olduğu değil, kişisel çıkarların, hazların ne olduğu daha önemlidir. Aydının 'kendi' olma çabası, özgüvenle bütün dünyayı izlemesi, Batı'yı veya Doğu'yu değil, 'hakikat'i yakalamaya çalışması, kendi kültürel genlerini, evrensel değerleri iyi tanıması gerekiyor.

İnsanların yaşamları boyunca en çok istedikleri 'önemli olmak', dikkate alınmaktır; mutsuzluklarının nedeni ise beklentileridir, taklittir. Gösteri(ş) yapmak, başkalarının gözünde önemli olmaya çalışmak, beklentilerinin gerçekleşmemesi mutsuzluğun ana nedenleridir.

Şimdilerde, son on yıllarda bu paradigma değişiyor diye düşünebiliriz. Aydınımızın 'Avrupa'yı merkez eksen olarak alan düşünme biçimi sona eriyor, Avrupa'dan, Batı'dan kopuş serüveni başlıyor demek çok yanlış olmaz. Batı'nın leke düzeltme stratejileri, 'sen de bizdensin' diyerek sunduğu normlar, sahte statüler denetimden çıktı. Son bir gayretle 15 Temmuz'da bu strateji yeniden yürürlüğe konmaya çalışıldı. Ama beklenmedik şekilde bu strateji de boşa çıkarıldı.

Aydının görevi başkasının yaptığını yapmak değildir. Aydın kendisini, bütün dünyayı gözleyen ve hakikati, bilgeliği arayan, lekelerden arınmış, özgün bir sesi olan kişidir. Aydın, dışarıdakilerin oluşturduğu gündemi değil, kendi gündemini oluşturan kişidir. Neden gurur duyulacağını, neden utanılacağını bir uygarlığın ancak kendi kültürel genleri belirler.

Lekeli olmayı kabullenmek yerine özgün olmanın çabasını göstermek çok daha kalıcı çözümler üretebilir. Bir ülkede normları/anormal olanı belirleyen yine o ülkenin lekesiz aydınları olmalıdır.

Kaynakça

- A.Mithat Efendi. 2004. *Üss-i İnkılâp I*, (Haz.) T.G. Seratlı, İstanbul: Selis Kitaplar.
- Benda, J. 1990. *La Trahison des Clercs*, Paris: Grasset.
- Dostoyevski, F.M. 2015. *Yaz İzlenimleri Üzerine Kış Notları*, (Çev.) Ergin Altay, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Goffman, E. 2014. *Damga*, 2. Baskı, Ankara: Heretik Yayıncılık.
- Said, E. 2004. *Entelektüel*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Tanpınar, A.H. 2005. *Yaşadığım Gibi*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Zarakol, A. 2012. *Yenilgiden Sonra, Doğu Batı ile Yaşamayı Nasıl Öğrendi*, İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Ziya Paşa. 1992. *Terci-i Bend/Terkib-i Bend*, İstanbul: Çıdam Yayınları.